

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Yıl: 11 [Ocak-Haziran 2010] **Sayı:** 25

ISSN 1302-3543

Bu dergi uluslararası veri indeksi tarafından taranmaktadır

Yazıların ilmî ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergimizde yayımlanan yazılar, elektronik veya yazılı bir ortama izinsiz olarak aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yurt İçi Abonelik: 40 TL | Yurt Dışı Abonelik: 50 Euro | Kurumsal: 200 TL

Prof. Dr. Mustafa Tahralı ile Söyleşi*

— *Efendim, önce kendi hayat hikâyenizden başlayalım isterseniz.*

— 1943 doğumlu olarak nüfus cüzdanına kayıtlı, fakat annemin dediğine göre 42'nin sonları güz ayları Konya'da doğmuşum. O sırada aileden amca çocuklarıyla birlikte nüfus cüzdanı alınmış. Babamın çalışması Ankara'da olduğu için bir, bir buçuk yaşlarında Ankara'ya gitmişiz. Babam şoför olarak Ankara'da iş bulmuş. Kömür taşıyan bir kamyonunda şoför olarak çalışıyor. Bir de anneannemi, dedemi ziyarete, Yerköy'ün Sarayköy'üne gittiğimizi hatırlıyorum. 49'un sonu 50'nin başlarında ilkokul birinci sınıftayım. Yazıyı yeni öğrendiğim yıllarda.

— *İlkokulu nerede okudunuz efendim?*

— İlkokul Konya'da. Ankara'da bulunduğumuz bir buçuk yıl dışında hep Konya'da bulunmuşuz.

— *Konya'nın içi mi?*

— Konya merkez. Doğum yeri de orası. Yazıyı yeni öğrendiğim yıllarda, 1950'nin Mayıs ayında seçimler yapılmış. Bir gazetede, -okumayı yeni öğrenmişim- birinin omzundan mı yoksa başka şekilde mi bilemiyorum ama Demokrat Parti kazanmış diye okudum. Çocukluk hatırası olarak bir de o var. Çok geçmeden de, tam şuurunda değilim ama ezan olarak okunan şeyin değiştiğini hatırlar gibiyim. Çok silik bir hatıra olarak kalmış. Sonraları bu hatıra daha da netleşiyor. Bizim evin duvarının bittiği yerde caminin duvarı. Arada 10 metrelik bir cadde var. Karşı karşıya sayılır. Ondan sonraki yıllarda hatırlıyorum. Rahmetli babam evde haftada bir iki, izinliyse her gün bulunduğu olurdu. Evde bulunduğu zamanlarda mutlaka ezanı okurdu. Yani sık sık yapardı bunu. Ezana karşı babamın ayrı bir ilgisi olduğu için hatırlıyorum. Babamın evdeki konuşmalarından çocukluk hatırası iz olarak kalmış belki. Babam şoför okulunda yetişmiş. Şoför ehliyetini aldıktan sonra Konya'da, Ankara'da şoför olarak mâişetini temin etmiş. Derken Yozgat'ta yine kömür

* Bu söyleşi, 2001 yılında Vahit Göktaş ve 2003'de İnegöl'ün Oylat Dinlenme Tesislerinde Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu başkanlığındaki bir grup tasavvuf akademisyeni tarafından gerçekleştirilmiş, Doç. Dr. Necdet Tosun tarafından tashih edilip yayıma hazırlanmıştır (Yayın Kurulu).

taşıma işi yaparken annemler Bulgaristan'dan göçmen olarak gelmişler. 1938 senesi herhalde. Babam da kömür mü taşıyordu artık bilemiyorum. Tren istasyonunda göçmenlerin indiğini görmüş. Bir müddet sonra aracı vasıtasıyla annemi istetmiş ve uygun görülerek evlenmişler. Evlenme tarihlerini tam bilemiyorum. Ama 43'te doğduğuma göre 40'lı yılların başı olsa gerek. Annem Bulgaristan göçmeni. Bulgaristan'ın kuzeyi Pravadi denilen bir kazadan. "Kara" dedemin soyadı. Âilesi Hacıklaralar diye anılır. Yöre olarak da Deli Orman diye adlandırılan bir yöre zannediyorum. Dayımın soyadı ise, Deliormanlı. O biraz erken gelmiş, öğretmenmiş, o bu soyadını almış. Belki yörenin adı o. Annem küçükken gelmiş. 16-17 yaşlarında. Yöre hakkında pek bilgisi yok. İşte uzun zaman pek nadir Yozgat'ta ziyaret etme imkânımız oluyordu dedemizi. O zamanın şartlarında, Konya neresi, Yozgat neresi? Tozlu yollar. Bilhassa çocukları yol tutardı. Kara yolculuğu zor olurdu. En yakın yere bile gittiğimizde pestilimiz çıkardı. Artık 60'lı yıllardan sonra dedelerimiz ninelerimiz vefat etmeye başlamıştı.

Anne tarafı Bulgaristanlı. Baba Konyalı. Bir rivayete göre Tahra köyünden. Öteki rivayet ise baltaya benzeyen bir alet olarak "Tahra"lı. Tam da bilen yoktu. Dedem, babam doğmadan veya bir yaşındayken, 1914-18 istiklal savaşından evvel vefat etmiş. Dolayısıyla aileden dede tarafından kimseyle pek fazla görüşemedik. Amcazâdelerden duyduğumuz böyle. Yine amcazâdelerden duyduğumuz bir şey, ailenin bir kolu, baba tarafından bir kol Kudüs'te bulunmuş, Kudüs'te müftülük yapmış zannediyorum. Babanne tarafı ise çiftçilikle iştigal etmiş.

Babam mesleği itibariyle fazla dolaşmış. Okumamış. İlkokul 3'ten ayrılmış. Kuran öğrenmiş. Hâfız değildi ama hayli hıfzı vardı. Yani halk arasında hoca denilen bir zattı. Gönüllü olarak camide Kur'an okur, namaz kıldırırdı. Sonraki yıllardan hatırladığım, abdesti namazından uzun sürerdi. Gönüllü, ibriği doldurur, götürür koyar, sonra ise hakkını vererek abdest alırdı. Yani pırl pırl güzel bir şekilde abdestini alırdı. Sonra gider ezan okurdu. Gönüllü kametini yapardı. Yerine göre namaz da kıldırırdı. Sonraki yıllarda takılırdık: "Baba! İşte ezan okuyorsun, namaz kıldırıyorsun, hutbeye de çık bari" derdik. Hutbeler hazırды tabi. Yazılı vaziyette hazır ama babamın söylediği: "Sabah namazını kıldırırım, ezanı okurum, ama hutbe okumam" derdi. Yani bu gibi tavırları geleneksel din anlayışımızın güzel tarafını yansıtır.

Şimdi kimse haddini bilmiyor. Herkes müctehid kesiliyor. Babamın o tavırında ise yapabileceği halde bir şeyi yapmaması o zamanın insanının sınırlarını bilmesiyle alakalı diye düşünüyorum. Haddini bilme gibi bir şey. Yüzünden hutbe okuyabilirdi. Yine o yıllardan hatırladığım, birine bir mevzu soruldu-

ğunda “Ben o konuları bilmem” deyip yukarıya havale etme geleneği söz konusuydu. Yani herkes haddini bilirdi. Şimdi Diyânet kim oluyor, ilahiyât kim oluyor, o uzman kim oluyor? Hiyerarşi kaybolmuş. Tabi bilen âlimdir. El elden üstündür ama bu tür hiyerarşilerin de olmaması sosyal anarşiye sebep oluyor. Herkesin bilir bilmez konuşmaması gerekir diye düşünüyorum.

Yaşadığımız yıllar bu anarşinin giderek arttığı yıllar oluyor. Dinî bakımdan herkes konuşuyor. Bunun sebebi de çöken medeniyet, kuruluşunu yeniden tamamlayamamış. Böyle bir şeyin kaybolduğunu hissediyoruz.

İmam Hatip’i Konya’da okuduk. İmam Hatip eğitimi sırasında dört kişi şehirliydik. Birisinin, babası ayakkabı tamircisi, adı Mustafa Ben; diğeri ise Mustafa Fayda, babası demirci; bir diğeri ben, babam şoför; diğeri Hayri Bilecik, babası marangoz. Geri kalan sınıf arkadaşları -ki 130 civarındaydı, üç sınıftık, mezun olduğumuzda ise 28 kişiydik-, geri kalan 24 kişi Konya dışından. Köylerden gelme, bir şekilde gurbeti göze alarak gelen kimselerdi, mesela biri Alanya’nın köyünden, diğeri Mehmet Demirci, Bozkır’dan gelmişler, Konya’nın kazası, babası bir iş tutuyor. Konya’ya göçüyor.

İstanbul nüfusu o günlerde bir milyon civarında. İstanbul’un bile çevresi hep köy. Bugün imrenilen meşhur semtleri Kadıköy, Bağdat caddesi civarı bile köy konumunda. Bağların, bostanların olduğu yer. İşte öyle bir hayat tarzı 60’lı yıllara kadar. 60’tan sonra hızla değişiyor. Bâzısına gökdelenler, bâzısına apartmanlar. İstanbullu olmak demek bugün şehirli olmak diye anlaşılıyor. Ama daha evvel öyle değil. Mandırası olup da İstanbullu olan insan vardı. Konya da öyleydi. Nüfus olarak hatırlamıyorum Konya’yı. Ama deve katarı hatırlıyorum. Katar o kadar büyük değildi. Bizim evimiz, Mevlânâ’ya yakın, yayan 10-14 dakikada gidilir. Hükümet konağına 15 dakika kadar. Merkezdeyiz, ama yine de dış sayılıyordu. Evimizin önü bağ idi.

— *Hangi mahalle oluyor efendim ikamet ettiğiniz yer?*

— Bugünkü resmi adı Ahmet Dede Mahallesi.

— *Doğduğunuz yer de orası mı?*

— Herhalde orası ama tam olarak bilemiyorum. Konya’nın kıyısında önünde bağ olan, bağların sulanma mevsiminde önünden küçük bir ırmak geçen bir evde, bir sokakta oturuyoruz. İşte o sokakta, yaşımı hatırlamıyorum ama küçük bir kervan, belki 8-10 develik bir kervan geçtiğini hatırlıyorum. Yani bir kere gördüm. Evimizde inek de vardı. 59 yılına kadar belki bir inek, bir dana, kendi sütümüz, kendi yağımızla yaşadık. Kendi sütünü, kendi yağını elde eden

bir aile idik. Şehirli olan insanlar bile böyleydi. Türkiye nereden nereye gelmiş onu anlatmak için söylüyorum. Şehrin içinden olmakla beraber eski yaşayışın tam içinde büyüdük. Bizim aile yapımız dolayısıyla Konya'nın geleneği göreneğini, meşhur aile yapısını tanıma imkânımız olmadı. Ama amcazâdelerimiz biraz daha farklıydı. Meselâ bir amcazâdem -Allah rahmet eylesin, ben Yası Ada olayından sonra tanıştım- Konya belediye başkanıydı. Nafiz Tahralı. 27 Mayıs darbesinden sonra hapsedildi. Yani ailenin bir ucu Konya belediye başkanı olma durumundayken bile, biz annemin göçmen (muhâcir) olması ve babamın şoför olması dolayısıyla çoğunlukla Konya dışında kaldık, Konya'nın ileri gelenleriyle fazla tanışıklığımız olmadı. Bu dediğim aileyle de, 27 Mayıs darbesinden sonra tanıştım. Babamla aynı evde büyümüşler. İlkokulu da Konya'da okudum.

— *Ailenin kaçınıcı çocuğusunuz?*

— Üç kardeşiz. Yaşça büyük olan benim. Benden sonra olan kardeşimle dört yaş fark var aramızda. Sonra bana göre altı yaş fark olan bir kız kardeşim var. Ben İmam Hatip Okulu'na gittim. Ben İmam Hatip Okulu'na giderken erkek kardeşim orta okulu ve liseyi bitirdi. Yani bana yetişti. Ve üniversite de teknik eğitim, makine bölümünü bitirdi. Şimdi Yıldız Üniversitesi'nde Prof. Necati Tahralı. Kız kardeşim ilkokulu bitirdi, kız sanat okuluna gitti. Mezun olduktan sonra artık kaç yaşındaysa o zamanlar, İzmir Yüksek İslam Enstitüsü hocası olan Mehmet Demirci ile evlendi. Demirci de branş olarak tasavvuf tarihinden.

Necati mühendis ama küçüklüğünden beri camide kamet etmeye ezan okumaya benden daha fazla meraklıdır ve sesi benden daha da yatkındır. Hâlâ rahatlıkla yapan kimsedir. Bunu şunun için söylüyorum, İslamiyet, Hıristiyanlık gibi değil. Batı'da din adamı var. Bizde de olması gerekmez. Bir insan bakkal, mühendis, edebiyatçı, tüccar olabilir ama dini daha iyi bilebilir. Yani illâ da ilahiyâtçı olması gerekmez. Tasavvuf hususunda da şöyle bir şey oldu. Bizde zâhir ilimleriyle uğraşan kimseler, tasavvufla ilgilenenleri Allah'la kul arasına girmek gibi bir konuyla itham ettiler. İslamiyet'te ruhbaniyet yoktur. Fakat kendileri şu an ruhban sınıfı rolü oynamaya başladılar. Böyle bir çıkmaza sürüklendiler. Maalesef ruhban sınıfı teşekkül etti. Uzman olarak yetişenler rollerinin ne olduğunu bilmeleri gerekiyor. "Benim bildiğimi yapmazsan cehenneme girersin" şeklinde anlayış yanlışdır. Biz cennetin anahtarını satamayız. Günahları affedemeyiz. Ama bu kültür karmaşasında hep roller iç içe girdi. İslamî kültürde de taşlar yerine oturmuş değil. Meâl yapan, kendi tercümesini yegâne doğru kabul ederse bu iş olmaz. Kur'an-ı Kerim çok mânâlıdır.

A'nın yaptığı tercüme farklı, B'ninki farklı olabilir. Bunu örneklemeye gerek yok. Âyetlere bakın, farklı meâllerde farklı yorumlanmıştır. İslam birdir ama herkesin farklı İslam yorumu vardır. Siz farklı düşünürsünüz bir ayet hakkında, ben farklı düşünürüm.

Yokluktan bu hâllere geliş, pek çok şeyin de karışmasına sebep oldu. Batı kültürüyle karşı karşıya olduğumuz için de batılı terimler bize monte edilince yanlış netice verdi. Din adamı olmak değil, dini bilmek, dini alanda çalışmaktır doğrusu. Namaz sûresini doğru dürüst okumasını bilmeyen bir nine bile bir ilahiyât profesöründen daha dindar olabilir. Taşların yerine oturmasından kastım bu. Bunları fark edip herkesin alanına dönmesi lazım. Bana göre bu doğrudur, sana göre öteki. İşte bu doğru olanın yanında pek çok yanlışın da olabileceğini gösteriyor. "Bana göre" diye konuşanlar aynı zamanda benim görüşümde sapık görüşlerden biri olabilir taşıyordur. Her Kur'an'a dönelim diyen doğrudur demek değildir.

— *İmam Hatip'e geçişiniz ve lise yıllarınız nasıl oldu hocam?*

— İmam Hatip'e geçişimiz ise şöyle oldu: Babam "İlkokulu bitir, seni İmam Hatip okuluna vereceğim" diyor. Ben de ilkokulda başarılı durumdayım. Bu başarımdan dolayı müdürümüz -aynı zamanda dersimize geliyor- "Sen mühendis ol" dedi. "Baban anlamaz bu işlerden" diye konuşmaları hatırlıyorum. Babama söyledim, "Ben mühendis olacağım, mimar olacağım" diye. Babam da "Dini bilgini öğren de ne olursan ol" dedi. Zaten aklımızın erdiği de bir şey yok. Ve dini bilgi diye de bir şey yok, sıfır. Ben ilkokulu bitirdim. O zamanlar dinle ilgilenmek filan suç havasında. Kur'an kursuna gidebilmek gibi imkanlar yok gibi. 50 öncesi, sonra sonra bir açılma var. 5. sınıfta iken mahallede bir kadın Kur'an öğretiyormuş çocuklara. Babam genellikle Konya dışında bulunduğundan fazlaca ilgilenme imkânı olmadı doğrusu. Ona gittim namazımı öğrendim, Elem tere'den aşağısını bitirdim bitirmedim, hemen İmam Hatip Okulu'na girdim. 28 kişi olarak mezun olduğumuzda sınıfımızda 5- 6 kadar hâfız vardı. Kur'an-ı Kerim hocamız da Konya'nın kurrâlarından. Bir kurrâya bizim gibi yeni başlamış birini vermek zulüm aslında. Ama çare yok. Başka okutacak kimse yok. Eğitim tarzları ilkokuldan mezun olmuş kimseye göre uygun değil aslında. "Sin" i söyleyemezseniz müthiş bir fırça yeme ihtimali var. İmam Hatip Okulu'nun ilk üç senesi hep Kur'an-ı Kerim dersim zayıf oldu. Neyse ikmâle kalarak 4'e kadar devam ettik. Diğer dersler çok iyi olsa da Kur'an-ı Kerim zayıf. Diğer dersleri zayıf olup ta Kuran-ı Kerim'i iyi olanlar iftiharla geçti. 21 ders vardı ortaokulda, diğer ortaokullarda ders sayısı 14'tü. Biz ortaokul, artı İmam Hatip derslerini okuyorduk. Arapça'dan notum,

Kur'an'dan iyiydi. Elimizde ders kitabı olarak Emsile'den başka kitap yoktu. Onu taşıyanlar bile Emsile'nin ne demek olduğunu bilmiyorlardı. Tahtada elif be filan yazılsa da, hocalar bile şaşırılmıştı nasıl öğreteceklerini. Müfredât yeni, fakat usul eskiydi. Öğretmek değil, belki sadece ezberdi.

Dördüncü sınıftı herhalde, fıkıh dersine Hüseyin Atay bey geldi, Irak mezu- nuymuş, fıkıhla alakalı 20 sayfa not tutturdu. Benim yazım o tarihlerde iyileş- meye başlamıştı. Dikkat edince zamanla güzelleşiyor. Notları Arapça olarak yaz- mıştık. Şimdi belki o cümleler çok işimize yarardı ezberleseydik, ama o gün için pek ilgimizi çekmemişti. Mektep bitinceye kadar bu sıkıntıyı yaşadık. Eski usul mekteplerimizden kopamamıştı. Muallaka-i Seb'a'dan seçmeler olması lazımmiş 6. 7. sınıfta. Yine Hüseyin Atay bey geliyordu zannediyorum. "Bânet Süâdü" diye başlayan kaside var. Bir de "Tere ya" diye başlayan kaside var. Tere ya dememin bir sebebi var. Bu kaside bana düştü. Kasideyi ezbere okumamız gerekiyor. Daha önce birini kaldırdı. Okudu. Sonra pat diye beni kaldırdı. Ben "tere ya" deyip du- runca sınıftan "yok zeytin yağ, yok bilmem ne yağ" diye bir başladılar. Tabii hoca bu fısıldaşmaları duydu. Gerisin geri beni sırama gönderdi. Yani 11 sene de oku- sanız aynı yöntemle, Muallaka-i Seb'a'nın hıfzedilmesi mümkün değil. Eskilerde nasıl oluyordu. Onun bir yöntemi vardı. O yöntemin uygulanması yeni eğitim sistemine göre kurulmuş okullarda mümkün olmadı. Din dersi, akâid, tefsir, siyer derslerinden bazılarında İmam Hatip Okulu'ndan mezun hocalar geldi. Allah rah- met eylesin birisi Hakkı Maviş hocaydı. Yazıda hiç tedbir yok. Okunduğu gibi ya- zılıyor. Türkçe'yi okurken bile. Telaffuza dikkat etmek gerekiyor. Yani uzatmalara bile dikkat edeceksiniz. Bir de din ilimlerinde Türkçe, bizim ilkokulda okuduğu- muz Türkçe gibi değil. Arapça kelimeler fazla. 1940-50 baskılı yıllar, kitaplardaki Türkçe'yi anlamamız bile çok zor. En küçükleri de bizdik sınıfın. Biraz önce dedi- ğim üç arkadaş, Mustafa Fayda, ben, bir de diğer Mustafa diye bir arkadaş daha var. Mehmet Demirci yine küçüklerden ama bizden büyüktü. 23 kişi mezun ol- duk. Benim mümessilliğim (sınıf başkanlığım) oldu 6. 7. sınıflarda. Sırasıyla oku- yuverirdim. Sınıfın hepsini ezbere okurdum. Hocalarımızın bir kısmı yaşlı klasik eğitimden gelen hocalar. Bekir Elam diye bir hocamız vardı. Mektep müdürü, aynı zamanda tarih öğretmenimiz idi. Çok dikkatli, titiz. Öğrencisine kartal gibi kanatlarını gererdi. Hocalarımızın hemen hepsi, belki mektebin yaşaması için, ama değişimin farkında olan, mutaassıp yorumlardan uzak insanlardı.

Yalnız şunu da anlatmadan edemeyeceğim. 5. 6. 7. sınıflarda fark ettik ki, edebiyât dersleri geçmiş Türk kültürünü aksettirici yapıdaydı. Bir sınıfta hoca edebiyât fakültesi mezunu, asker üsteğmeni, Tevfik Fikret'i severdi. Klasik dönem şiirlerinde biz Farsça okuduğumuz için pek fazla zorlanmazdık divân

edebiyatında. Hocamız da derdi ki: “Siz zaten bunları biliyorsunuz, ben size Tevfik Fikret’i anlatayım.

— *Tasavvufa ilginiz nasıl başladı?*

— İmam Hatip Okulu lise sonlar diyelim. Bu yıllarda Konya’da Mevlânâ ihtifalleri başladı. İmam Hatipli olarak çok ilgimizi çekmişti. Mevlânâ’nın ruhunu, varlığını okullar vasıtasıyla bulmuş olduk. Bir yarışma açılmış o zaman, liseler arası kompozisyon yarışması. Aralık ayında olmuştu yarışma, ben katılmadım. 1954-55 yılları. Hayrettin Karaman yarışmada birinci olmuştu. Yani bu gibi şeylerle o zamanlar yeni yeni öğrencilerin dikkati Mevlânâ üzerine çekiliyordu. Mektepten götürdüler işte Mevlevî âyini (semâ) var diye. Senelerdir yapılmayan Mevlevî âyinlerinden de örnekler gösteriliyordu. 1925 yaşağı üzerinden yaklaşık 25- 30 sene geçmiş. Yavaş yavaş hürriyetler dönemi başlıyor. Ondan sonraki dönemlerde tam semâ yapılmaya başlandı. Ben de şiir okumuştum bir törende. Arif Nihat Asya’dan. Arif Nihat Asya’nın *Kubbe-i Hadrâ* kitabıydı ve Serdengeçti Yayınları’ndan basılmış. Vaaz tatbikatında da Mesnevî’den tövbe-yi nasûh hikayesini dinlediğimi hatırlıyorum.

— *O zamanlarda okuduğunuz kitaplar nelerdi hocam?*

— Bazıları şunlar: *İstanbul Geceleri, Ateş Ağacı, İnsan ve Şeytan, Yaşayan Ölü, Mesnevî* gibi kitaplar daha çok okunuyordu arkadaşlar arasında.

— *İmam Hatip yılları hakkında başka anılarınız var mı?*

— Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, Mustafa Fayda’nın anne taraftan dedesi. Onun hakkında bir kitap da çıktı. O birkaç dersimize geldi. 60 yılına kadar. Ama hastalığı olduğu için, şekeri vardı. Bazı dersleri aksatıyordu. Arapça’sı olan insan, çok kaliteliydi. Bize psikolojik olarak çok tesirleri oldu. Açılıştta İstiklal Marşı’ndan sonra dua ederdi. Uzunca bir pardüsösü vardı, Hafif mavimsi çağla renginde bir pardüsöydü. Aziziye Camii’nin imam hatibi, vâizi. Sene sonunda da kapanışta dua ederdi.

— *Yılın başında ve sonunda değil mi?*

— Evet her Cuma değil de, okulun açılışında, bir de kapanışında. Hocanın özelliği, mektep bir yandan yapılıyor, ya çatısında noksanı var, ya kömürü yok. Hoca efendi tüm bu ihtiyaçların giderilmesinde birinci. Hem gönüllü, hem de gittiği yerden boş dönmüyor. Hoca efendi istediğinde halk veriyordu. Tabi varsa. Diğerleri gayretinden veriyor. Kendisi de katılırdı. Yani sadece istemez. Canıyla malıyla kendisini ortaya koyardı. Bir gün hutbeden yardım istediği-

ni ve kendisinin de ânında “ben de şu kadar veriyorum” diyerek parayı aşağı uzattığımı hatırlıyorum. Yine bir yardım konusu konuşuluyordu. Hayatımda gördüğüm yegâne olay, yardım hususu gündeme gelecek ve hatip önce kendi çıkarıp verecek. “Bunu sergiye koyun” dedi. Sonra Mustafa Fayda’dan öğrendim, kendi maaşından ihtiyaç sahiplerine vermiş. Yani yardım paralarını dağıtıyor, maaşını da dağıtıyor. Sonradan öğrendik ki gerçekten Konya’nın velîsiydi kendisi. Hocanın aleyhinde çok konuşan da olmuş zamanında. Nedenise evliyâ meşrebi olan insanların muârizları da çok oluyor. Neymiş hoca kadınlara selam vermiş, neymiş hoca hasta ineği okumaya gitmiş vs. Şunu da söyleyeyim babamın ona çok saygısı vardı. Sık sık danışmaya giderdi. Bir işe başlayacağında, bir şey yapacağında gider danışırdı. Belki beni İmam Hatip Okulu’na yazdırırken de sormuştu. Kara yollarına girmiş, daha önce özel teşebbüste çalışıyor. 50’li yıllarda Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra karayollarına çok büyük önem veriliyor. Konya’da karayollarının bir şubesi kuruluyor. Bu gibi önemli hususlarda babam Hacı Veyiszâde’ye danışırdı. Yani gönüllü danışmandı. Başka işlerde de zannedirim babamın danıştığı olurdu. Gıyâbında da çok bahsederdi babam. Belki onun da etkisiyle kafamda onun velîliğiyle ilgili izler kalmış. Vaazında da gözlerini kapatıp melekleri gösterdiğini hatırlıyorum. İşte bak buradalar. Bizi izliyorlar gibi söylerdi. Hatırımda o kalmış mesela.

İmam Hatip döneminde dersimizden pek hâtıra kalmamış. Bir tek hâtıram var. Bir defasında babam bahsetmişti. Bir gün sınıfa girdim. Geçtim arka sıraya, oturdum. Kafamı eğdim. Uyuyacağım. Babama da hoca bahsetmiş. Hocanın ismimi bilmesi mümkün değil. Yoklama da yapmıyor. En önden görmesi de çok zor. Ama buna rağmen “Mustafa! Mustafa! Uyuma!” demiş. Ben bunu babam anlattığı için hatırlıyorum. Ben de korkudan bir daha arkaya geçmedim. Bende hâtıra olarak Hacı Veyiszâde ile ilgili olarak bu kalmış. Bilgi tesirinden çok, böyle bir anekdot kalmış. Bir de hademe odasında nâfile namaz kıldığımı gördüm. Orada bir ranza varsa ranzanın üzerinde, yoksa yere seccade sermiş. Yine hoca ile ilgili hâtıra olarak, bir hanım coğrafya hocamız vardı. Gâyet sık, o günün giyim tarzına göre. Orta yaşlarda biriydi. Sınıfa girdiğinde “Hoca efendi bana selam verdi” diye Hacı Veyiszâde’den söz ederdi. “Kavun karpuz alınacaksa, odun, kömür alınacaksa, çocuklara haber vereyim, alsınlar, siz yalnızsınız” diye söylemiş Hacı Veyiszâde coğrafya öğretmenimize. Coğrafya öğretmenimiz bize “efendiler” diye hitap ederdi. Öğrenciler de “Ya, bizim neremiz efendi? Her tarafımız dökülüyor” diye arada fısıldaşırlardı. Hoca da “Niye böyle yapıyorsunuz? Efendi değilseniz bile efendi olun diye

söylüyorum” derdi. Yani Hacı Veyiszâde toplumun her kesiminden insanla ilgilenirdi.

Eğitim bakımından da *İlm-i Kelam, Büyük İslam İlmihali* okuyorduk. Arapça’da ise ilahiyât fakültesi ikinci sınıfa kadar lügat olmadığını zannediyorum. İlahiyât ikinci sınıfta elime *Müncid* geçti. Mezun olacağımız sene yurtdışı sınavlarına gireceğiz, Bekir Topaloğlu ve Hayrettin Karaman’ın (Arapça) sözlüğü elimize geçti. Sınavda bir kelimeyle karşılaştık: “Beyea”. Açtım baktım sözlüğe, “sözleşme, antlaşma”. “Biat” yazsa ne dediğini anlayacağım. Metinle de uyuyor. Biat kelimesini biliyorum ama bey’atı bilmiyorum. Ona da doğru dürüst bakmadan yüksek tahsilimizi gramer kitabı, Arapça lügat ve metin kitabı olmaksızın bitirdik.

Hiç medresede okumadım. Sadece bir yerde *Binâ* okudum. “Bab” ne demek, “Sülâsi” ne demek bilmiyordum. İşte böyle bir eğitim. Yurtdışına gittikten sonra orada eğitim farklıydı. Batı öğretimi aldığımız için oradaki eğitime çok çabuk intibak ediliyor. Bir sene de Tunus’a gittim. Dil eğitimi ve öğretimi mantalitesi oralarda farklı oluyor. Adam bizde allâmedir ama Arapça’da iki satır yazamaz.

İmam Hatip Okulu’nda iken Fransızca dersleri aldım. Fransız filolojisinden mezun bir hocamız vardı. Aynı zamanda İtalyanca da biliyordu. Çok güzel bir şekilde Fransızca öğretiyordu. Fransızca öğrenmeye gittiğimde tüm Fransızca gramer kitaplarını devirmiştim. Yani ön hazırlığı yapmıştım. Ama Arapça için aynı şey söz konusu değildi. Arada seviye farkı var. Bugün bu alanlarda çalışan arkadaşlarımız eğer bu dil (Arapça) hususunda şu an çok iyilerse, Türkiye’nin 1960’lardan bu yana değişimiyle alakalıdır bu.

— İlahiyâta girişiniz nasıl oldu?

— Babam “dinî bilgini öğren sonra istediğin yere git” diyordu. O zaman doğrudan İmam Hatip’ten üniversiteye gitmek mümkün değil. İmam Hatip derslerini veriyorsunuz, bir de lise derslerini başka yerde veriyorsunuz. Ben İmam Hatip’in 4. dönem mezunuyum. İlk üç sene böyle olmuş. 36 lise dersini vermek için sınava giriliyor. Verebilirseniz bir senede de verebiliyorsunuz. Bizim mezun olduğumuz sene sadece son sınıfa inmiş. Diğer sınıfların derslerini tekrardan vermeye gerek yok. On bir dersimiz benziyor. Geri kalan üç tanesi var: Kimya, Matematik, Fizik. Hakikaten kolay oldu. Haziran’da mezun olmuştum. Eylül’de de liseden üç ders kaldı, diğerlerini verdim. Senenin başından belki iyi çalışsaydık onları da verebilirdim. O sene boş kaldım, fizikten bir arkadaştan ders aldım. Ve sonra da o dersleri verdim. Ben de “katiyen din görevi almam” dedim. Çünkü yapım müsait değil.

İlkokul öğretmenim bile mühendis olsun demiş benim için. Resim filan da yapıyorum. Elim yatkın. Matematik derslerim de iyi. Hakikaten kendimi oraya yakın hissediyorum. Yedi sene boyunca din görevi yapmayacağım duygusuyla ezan bile okumadım, kamet de etmedim. İmam Hatip'te cami tatbikatı var. Ben yapamadım. İmam Hatipleri meslekçi yetiştiren bir yer değil de, öğrencilerin dinî bilgilerini tamamladığı yer olarak görmüşümdür yıllarca. Ben şikayetçi değildim dinimi öğrenmişim ama o alan için iyi bir meslekçi olamamıştım. Fakat imam yetiştiriyorsa bu yüzlerce olmaz, binlerce olmaz. Bu kadar kişi sırasında namaz bile kılmaz. Değil imam olmak. Hayatında imamlık da yapmaz, müezzinlik de. Bunu fakülte bitireceğimiz yıllarda daha net görmeye başladık. Yani 1963'lü, 64'lü yıllarda.

Aslında bu konu biraz dikkatle incelenseydi, liselerde gerçekten Türk ve Müslüman olarak yetiştirilecek tarzda bu halledilebilir, İmam Hatip Okulları da gerçekten meslek elemanı yetiştirirdi. İlk açılışı öyle. İmam, müezzin yetiştirmek için. Ama halk da o niyetle vermiyor, okuyan da o niyetle okumuyor. Çünkü 11 yaşındaki çocuğun imam kabiliyetine sahip olduğunu kim bilecek? Ne anne baba biliyor, ne de hocalar. Kur'an hocası beni okuturken azarlıyor. Ben niçin müezzin olayım yani. Namazımı doğru kılsam kâfi benim için. Çünkü "senin kabiliyetin yok oğlum" diye azarlıyor. Ben niye o dersi öğreneyim. "Sen kendini şuna göre yetiştir, şöyle yap" diye yol göstermiyor ki. Henüz İmam Hatip Okulu, hatta İlahiyât dâhil din eğitiminin birçok sorunu çözülmüş değil. Geleneksel eğitimle modern eğitim arasında sıkıntı yaşandığını zannediyorum. Bu olay da hamlığımıza da, olgunluğumuza da tesir ediyor.

Neyse, Eylül ayından sonraki Haziran imtihanlarına girdik, üç dersi verdim ve mezun oldum. O zaman da genel üniversite imtihanları yeni başlıyor. İstanbul tatbik etmiyor. Ankara tatbik ediyor. Tercih yapıyorsunuz, ben (Ankara) ilahiyâtı önde yazdım. Şöyle bir değişiklik geçirmiş oldum. Aslında mühendis olmak için okuyordum. İlahiyâtı yazacağım dedim. O zaman 173 puan almıştım. Tıp fakültesine de girebiliyorum. Tercihim ilahiyât olduğu için kaydım ilahiyâta yapıldı. İmam Hatip 5- 6'ya kadar mühendis olma isteğim devam etti. İlahiyât 1949 yılında açılmıştı. Ve lise mezunlarını alıyordu. İmam Hatip mezunlarını almıyordu. Çünkü onların özel programı vardı.

Ben meslek elemanı olmak istemiyordum yani ezan okumasını, kamet getirmesini iyi bilmiyorum. Yüksek İslam meslek elemanı yetiştiriyor. İlahiyât mezunu ise öğretmen de olabiliyordu. Bu arada Ethem Ruhi Fığlalı'nın eşi Semiha Fığlalı bizde psikoloji hocasıydı. Din psikolojisi, sosyoloji, mantık, gibi derslerin de var olduğunu öğrendik. Tefsir, fıkıh, hadis gibi derslerde Arapçam

zayıf olduğu için yapamasam da, bu derslerden yapabilirim diye düşündüm. Yani din görevlisi olmayı düşünmüyordum.

Ruhi Fığlalı'yla birkaç kez görüştük. İlahiyât nedir ne değildir, öğrendim. Kültür bakımından da Türk kültürü ilahiyât kültürüyle daha iyi tanınır diye düşündüm. Yakın tarih kültürümüz de öyle. Öğretmen olunacaksa, ilahiyât da okunabilir diye düşündüm. Tıbbi kazanacak kadar puanım olmasına rağmen gönüllü olarak ilahiyât fakültesine geldim. Mektep sonuna doğru gürültü patırtı. Eylemler, siyasi olaylar patlak verdi. O zaman Ankara'nın nüfusu 450.000 kadardı herhalde. Önlemler çok daha çabuk alınıyordu.

— *Sporla alâkanız oldu mu hocam?*

— Ankara'ya gittiğimde fakülte hayatım boyunca rahat spor yapma ve uğraşma imkânı bulamadım. İmam Hatip yıllarımda biraz uğraştım. İmam Hatip'te -normal bir ortaokul lise gibi müfredat programında olduğu için- jimnastik dersleri ve spor vardı. Arkadaşlarımız yapılarına göre kimisi futbolla, kimisi jimnastikle, kimisi güreşle, voleybol ve basketbolla ilgilenirlerdi.

Ben de biraz atletizm, en çok basketbol, voleybol, hentbol ile meşgul oldum. Okullar arasında, 4 tane lise varsa kim şampiyon olacak? Güreşte olsun, voleybolda olsun öyle bir heyecân oluyor. İmam Hatip okulu da bu müsabakalara girmişti. Güreşte çok iyiydik. Pehlivan yapılı arkadaşlarımız vardı. Sık sık şampiyon olduk o yıllarda. Futbolda ise bir kere şampiyon olmuştuk. Bizim kalecimiz iyiydi. Futbolda çok fazla kavga olurdu. Bugün de olduğu gibi. Kalecimize: Sen kaleden çekil, demişler. Beni kaleci olarak çıkardılar maça. Oyunu oynarsanız hakkını vermek lazım. Gole geç denmez ya, kalenin hakkını vermek gerek. Asıl kalecimizi çok iyi olduğu için tehdit etmişler, maça çıkamadı. Ben çıktım, acemi halime rağmen kaleyi iyi bekledim. Karşı takım gol atamayınca tekmeler tokatlar başladı. Tekmeli tokatlı maça yenilmiş, fakat şampiyon olmuşuk.

Basketbol, voleybol daha başarılı ve daha temiz. Çünkü uzaktan oynanıyor. Hentbol kaleciliği de yapmıştım bir sefer zannediyorum. Sonra birkaç arkadaş Konya idman yurdunda genç takımında çalıştık. Demek istiyorum ki İmam Hatip okulları diğer okullarla yarışır durumdaydı. Bu da tabii karşılanıyordu. Halk arasında dedikodu oluyormuş ama dediğim gibi bizim muhitimiz itibarıyla haberim olmuyordu. Bunlar kısa şort giyiyorlar diye eleştirenler olmuş. "Biz İmam Hatip diye gönderiyoruz" gibi dedikodular olurdu. Merhum Hacı Veyiszâde bu tür dedikodulara hep engel olmuştu. Mektebimizin maddî ve mânevî kurucusu bu zat. Bu derece ileri görüşlü ve aydın bir zattı. "Çocuklara dokunmayan okul idaresi ne diyorsa öyle", derdi.

— Ankara İlahiyât döneminizden anılarınız var mı?

— Hüseyin Gazi Yurdaydın hoca vardı. Dekanlığı öncesinde hocalığı da oldu. Onun derslerinde ve ders notlarında çok dikkatimi çeken bir şey oldu. Tarih dersi yanında fikir târihi de anlatırdı. İslam târihini anlatırken Muhammed İkbâl'den bahsetti, İmam-ı Rabbânî'den bahsetti. Osmanlı dönemini anlatırken Kadızâdeliler medrese-tekke kavgasını, yani işin fikrî yönlerini de tanıtınca gerçekten bize ufuk açıcı dersler oldu. Mezuniyet tezimi İslam Târîhi'nden yapacağım, bazı konular düşündüm. Fakat geç kalmışım, birkaç sene evvel davranmak lazımmış. Kış ayları 4 ay, 6 ay var, yetişmez. Bunun üzerine mezuniyet tezi olarak zekat müessesesini seçtim. Yeni kitaplar okudum, Muhammed Hamidullah beyin *İslam'a Giriş* kitabı farklı bir kaynak olarak karşıma çıktı. Birkaç makâle okudum, zekat sandıkları gibi yeni konular ortaya çıktı. O bildiğimiz malın kırkta birini vermek işi çabucak tez yapılacakken epeyce genişledi. Vergi hukukuna, oradan maliyeye, oradan para birimi konularına, açıldıkça açılıyor. Kamil Miras'ın kitabı zekatla ilgili bazı soruları cevaplayacak. Fakat öyle bir Türkçe'si var ki Arapça'dan zor bize göre. Neticede yazdık ve teslim ettik bitirme tezini.

İslamiyet 1400 sene içinde geniş bir alana yayıldı, şartlar değişti. Medine döneminde 200 dirhem gümüş sahibi zengin sayılırdı, 200 dirhem 40 koyun ettiğine göre. 40 koyun bu gün şu kadar paradan ne kadar eder? Parayla, gümüşle, altınla karşılaştırıyorsunuz, farklı şeyler çıkıyor. Yakın dönem âlimleri bunları fark etmişler. 200 dirhem gümüş=20 miskal altın, ama bu denklik Fatih döneminde bozulmuş çünkü yeni gümüş madenleri bulunmuş. Şimdi gümüş âdeta demir gibi bolca bulunur bir mâden olmuş, alüminyum belki daha pahalı gümüşten. Bunu nasıl çözeriz? O problem var. Buna ilave olarak da 40 koyun olması mı iyi, yoksa bir otomobil imal edecek el sanatı ve yahut bir radyo imal edecek küçük sermayeli dükkânı olması mı iyi? Koyundan çok daha fazla gelir getiriyor imalat. İç içe sorular, bizim talebe olarak yapmamız mümkün değil o yıllarda.

Derken fakülte bitti. Din görevlisi olmayı düşünmüyorum. Ama sene kaybetmek de istemiyoruz. Vâizliği düşünmüyorum. Müftü yardımcılığı olabilir. Çünkü yurt dışına gitme ihtimalim de var. Yakın yer olmasını tercih ederim. Gidebileceğimiz iki üç yer var. Kütahya Ankara'ya yakın. Kütahya'ya tayin edildim Aralık ayında müftü yardımcısı olarak. 3 ay sonra da yurt dışı doktora programını kazandığımızı öğrendik ve o vazifeden istifâ edip evrakımızı hazırlayıp Fransa'ya gittik.

İlk zamanlar dil kursu dönemi oldu. Sonra derslerimize başladık. Orada bizden eski arkadaşlar var. Zahid Aksu var mesela fıkhıtan, Ebu's-Suûd Efendi üzerine çalışıyormuş. Allah rahmet eylesin Sakıp Yıldız var. Prof. Muhammed Hamidullah beyle Cuma günleri camide karşılaşıyoruz. Bir iki semineri oldu.

Biz iki arkadaşız mezhepler tarihinden Emrullah Yüksel ve ben, Sorbonne Üniversitesi'nde danışman hocaya gittik. Hoca: "Sizi öğrenci olarak alırım" dedi. Derslerine devam ettik. İslam Sosyolojisi dersin adı. Kitabı da çıktı, Fransızca *İslam'da Fikir Kavgaaları*.

450-500 sayfalık bir kitap. Günde 8 sayfayla başladım. Ağır mı ağır dili. Ay sonuna doğru 40 sayfa mı, 30 sayfamı? Konu üzerinde yoğunlaştım. Tez konusu da arıyoruz. Mezhepler Tarihi'nden gittiğimize göre, İmam-ı A'zam'ın itikadî ve siyasî görüşleri olabilir. Çünkü bu hocanın dersleri öyleydi. İmam Şâfiî'nin itikadî ve siyasî görüşleri derslerin birisi. Gazâlî hakkında olabilir. Osmanlılarda 16. asırda kelamî çalışmalar olabilir. Sonra Sait Yazıcıoğlu çalıştı herhalde buna benzer bir şey. Tasavvuftan hocanın kitabında bahsettiği şeyler var. Tarikatların kurulduğu dönem, Selçukluların sonu, Abbasîlerin sonu. Hocanın da bir huyu var, "bu konuda hiç çalışma yoktur, yapılsa iyi olur" diye notları var. Mesela Abdülkâdir Geylânî, Seyyid Ahmed er-Rifâî. Bunlar hakkında Batı'da fazla çalışma yokmuş. Hallâc-ı Mansûr'la ilgili onun hocası çalışmış. "İmâm Mâtürîdî de çalışılabilir" dedi. Arapça'nın seviyesini sordu. "Mektepte okuduk ama öyle fazla değil, Tunus'a gideceğiz pratiği geliştirmeye" dedim. Önce biraz dudak büktü. Ama sonra "Sizin yaptığınız kahramanlık, bir yıl Fransızca, bir yıl Arapça, üç yılda da doktora yapmak kolay değil" dedi. Kendisi altı sene Suriye'de kalmış, İbn Teymiyye ve Ahmed b. Hanbel hakkında bir doktora tezi var. Ama derslerinden biliyorum, 2 aylık ders yapardı, Gazâlî'nin, İmam Şâfiî'nin neredeyse bütün eserlerini referans olarak kullanırdı. Böyle yetiştirilmiş, bizimki gibi acele değil.

Bir de mesela o yıllarda Türkiye burs ile, mimariden doktora yapsın diye birini göndermiş Fransa'ya. Fransa'da mimarlıktan doktora yapılmazmış, resimden de yok. Birine demişler ki "İsviçre'de doktora imkanı bulabilirsin belki, sen oraya git!" ama Fransa'ya gelmiş, oraya gidemiyor, İsviçre pahalı, aynı parayla orada geçinemiyor. Resimden çalışacak olan ne yapacağını şaşırıldı. Bizim ilahiyâta "Neyse gidin, bir hoca bulursunuz kendinize" gibilerden söylenmişti. Falan okulda şu hocalar var, branşları şunlardır, bilen yoktu. Mesela Almanya'ya gidenler din sosyolojisinden tez yapacak, hoca yok, din sosyolojisinden hocanın biri okutmuş, o da emekli olmuş, yok arkası.

Bizim hoca “tezin, tasavvuftan da olabilir, başka konudan da, ama kaynak olması şart, araştırmadır” dedi. Iréne Melikof vardı o yıllarda, 67-68 seneleri, Türkçe de bilirdi. Alevîlik üzerine çalışmış daha ziyade. “Çok enteresan konular” dedi Rifâîlik, Kâdirîlik gibi tasavvufî konular için. “Benim elimde de bazı kaynaklar var, veririm” dedi. Benden evvel Jacklin diye bir Fransız Abdülkâdir Geylânî üzerine çalışmaya başlamış. Ben de Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında çalışmaya karar verdim. Yazın Türkiye’ye tatile geldiğimizde konuyla alakalı yazma ve matbû kitapların kopyalarını aldım.

— *Danışmanınızın ismi neydi hocam?*

— Asıl danışmanım Henri Laoust idi, ama yönetmelikler gereği tezimin resmî danışmanı Charles Pellat yazıldı tezin üzerine. Henri Laoust 1975’te vefat etmiş diye duydum. Yani çok geçmeden vefat etti. Maalesef talebeliğimizde çok az görüştük, ama kitaplarından gerçekten istifade ettim. Muhammed Hamidullah bey onun dersini dinlemeye gelirdi bâzen. Anlatılan konularda itirazı veya ilavesi olursa söylerdi. Teze başladık. Sürenin bitmesine daha 1,5 sene var. 25-30 sayfa yazıp götürdüm, “iyi fena değil” dedi “ama daha bir şey yok” dedi. “İnşallah” dedim. “Yazdıkça getir” dedi. Yazdıkça götürüyordum. Hemen okurdu. “Bunu bir Fransızca okut” dedi. Hakikaten cümle hatası oluyor.

Ondan bir hatıra olarak son gittiğimde, herhâlde tezin son sayfalarını okuyacaktı. Süratli de okurdu. Böyle kalemle sürdüğü için diyorum, süratle okurdu. Cümle problemi olunca işaret koyardı. Kitap ismi söylerdi. Hiç fikir olarak müdahale etmezdi. İşte son gittiğimde randevuluyuz yine, Suudî Arabistan’dan dönmüş, başka Orta Doğu mütehassısları da var yanında. Yani iki tarafı, İbn Teymiyye üzerine çalışmış, Suudî Arabistan’a zaman zaman çağırılıyor, fikri alınıyor ilmî mânâda, ama Fransız hükümetinin de danışmanı, Orta Doğu ve Arap ülkeleri, emirlikleri falan söz konusu olduğunda. Suudî Arabistan hatıralarını anlatıyordu. “Daha evvel ulemâ İbn-i Teymiyyeci ve Hanbelî idi, yavaş yavaş sanki Şâfilîğe kayıyor gibi” dedi. 1973 senesi böyle bir cümlesini hatırlıyorum.

Türkiye’den gelen hiçbirimiz kolejden gelmediği için Fransızca’mız ona göre idi. Ama mesela bir Tunuslu ilkokuldan itibaren Fransızca okuduğu ve ana dili Arapça olduğu hâlde aynı seviyede bir tez yapmamış. O bakımdan hoca: “Anlaşılan, Türkiye’de bir ilim var” dedi. “Eğer siz ve hocalarınız bu Osmanlı dönemini, Selçuklulardan itibaren yani Abbasîler gittikten sonraki dönemi ilmî, fikrî ve sanat yönünü ortaya çıkarırsanız biz de kanaatimizi değiştiririz” dedi. “Ama tezlerinizden anlaşılıyor ki böyle bir şey var” dedi, “onu da ilmen

ispatlamak lazım” dedi. “Ben Türkiye’yi bilmiyorum, biz Türkleri asker biliriz, bir de teşkilatçı biliriz” dedi. O da yanlış değil ama fikri yönü olduğunu ispatlarsak, kitaplarını gösterirsek, dinî yönden de orijinalliklerini ispatlarsak kabul etmeye hazırlar. O bakımdan, genelde ilahiyât ilimlerinde çalışanlara düşen vazife, Selçuklu ve özellikle Osmanlı dönemini ilmî olarak ortaya çıkarmak olacaktır. İlmî olduğu için, sanatı olduğu için bir imparatorluk kurabiliyor. Bu sırf askerî veya teşkilatçılıkla olabilecek iş değil.

Neticede tasavvufî alanda çalışmayı tercih ettim. Tasavvufa İmam Hatip’ten beri ilgim olduğunu belirtmiştim. *Mesnevî*’yi okuduğumu hatırlıyorum. Edebiyâta Yunus Emre’yi okuyorsunuz, Fuzûlî’yi okuyorsunuz, tasavvuf var, Arif Nihat Asya’nın şiirlerini okuyoruz tasavvuf var.

Yurt dışından döndüm, askere gitmeyi düşünüyorum, askere gitmeden evvel yerimi bulmam lazım. Burslu olduğum için “3 ay daha bursun var” dediler, Temmuz, Ağustos, Eylül bursum bitiyor. “Elinde para varken git yerini, fakülteni bul” diyorlar. Ankara’ya uğradım, kadro yok. Neyse, Ankara İlahiyât’tan ümit yok. Erzurum’la görüştük, “İslamî ilimlerde şimdilik ihtiyacımız yok, olursa ilan ederiz” dediler. İstanbul Edebiyat’ta Nihat Keklik hoca var, onun da İbn Arabî hakkında yayınları var. Edebiyat Fakültesi bizim branşımız değil ama madem böyle bir dal var, ben de hakikaten İbn Arabî hakkında çalışmalar yapmayı düşünüyorum, belki olabilir deyip hocayla görüştük. O da olmayınca “Askere gideyim” dedim. Çünkü İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nde tasavvuf alanı boş değil. Ama yine de “Bir dilekçe ve tezinden bir kopya ver” dediler, verdim. “Ama edebiyat dersine de gireceksin” dediler. Kabul ettim. Sekiz saat tasavvuf dersine giriyorsak, on saat edebiyata giriyoruz. Aynı grubun dersi çünkü. Edebiyat’ta Nejla (Pekolcay) hanım var, tasavvufta Selçuk (Eraydın) bey, bir de ben, üç kişi olduk. Ancak beni önce stajyer olarak İmam Hatip Okulu’na görevlendirdiler. İmam Hatip Okulu’na 12 ay devam ettim. Kasım’dan Kasım’a. Stajım kalkacak, demişler ki: “O doktor, kim kaldıracak, kaç tane doktor var bunun stajımı kaldıracak, buraya gelmemesi lazımdı”, “Canım, geldiğine göre biz kaldıralım”. Yeni olduğu için kuruluş safhasında böyle tezatlar oldu. Tasavvuftan doktora yapmışım, ama 10 saat kadar edebiyât vardı, 3-4 saat da tasavvuf. Edebiyâtı İmam Hatip Okulu’nda gördük, lisede, Ankara İlahiyât’ta yalnız biraz Osmanlıca gördük, doktora döneminde hiç çalışmadım edebiyâta. 1973’te yani imam hatipten mezun olduktan 10 sene sonra yüksek okulda edebiyât hocalığı yapmaya başlamış oldum. Allahtan ki, hobimiz vardı talebelik döneminde edebiyat ve şiire. Tasavvufa merakımız da belki o zaman başladı, mûsikî ile birlikte. Aruza da merakım vardı. Şiir denemeleri falan lisedeyken olmuştu.

Çalışarak, gençliğin enerjisiyle sınıfta tek tek anlatarak derslere girdim. 1983'e kadar devam etti, hatta ondan sonra da bir iki sene daha devam etti sanıyorum. Çünkü Yüksek İslam Enstitüsü dersleri 1985 yılına kadar devam etti. Böylece 12 sene Türk Edebiyatı okuttum. Vezne aşınâ oldum. Bir yandan da müzik çalışıyoruz, fazla vakit olmuyor. Kendi aramızda bir müzik ekibi de oluştu. Yüksek İslam Enstitüsü'nde Mehmet Ali Sarı hoca var. Zevk için devam ettik, sonra fakülteye geçince Muhiddin Serin hoca ilave oldu müzik grubuna. Enstitü Fakülte'ye dönüşünce ben araştırmaya kaydım. Çünkü çok noksanım var, hiç kitap hazırlamadım, artık doçentliğe hazırlık için bir şeyler yapmamız lazım. Yavaş yavaş ben müziği bıraktım. Hakikaten bazen yıl boyunca bile el sürmediğim oldu neye. Ama mektepte iken başlamış olan müzik hobisi, müzik hocası Nuri Özcan beyin de gayretiyle koro şekline dönüştü. Koroyla konserler verdiler sene sonlarında. Enstitü'den fakülteye dönüşmenin ilk yıllarında bazı intibak problemleri oldu. Sonraları çözüldü.

— *Tezinizden sonraki ilmî çalışmalarınız hakkında neler söyleyebilirsiniz?*

— Yüksek İslam Enstitüsü'nde hoca olarak vazifeye başlayınca, öğretmenlik de edebiyât ağırlıklı olunca akademik çalışmadan kopma durumu oldu. Meşguliyetler, yorgunluklar, ona göre zevkler teşekkül ediyor. Tercüme etmek için bir rahatlayayım diyorum, haftanın 4 günü ders var, ders programı böyle olunca dağılıyorsunuz. Bir de vakit olsa Süleymâniye Kütüphânesi gibi kütüphânelere çokça gitmek lazım. Rifâilîğin târihçesini yazmak lazım, Kâdirîlik, Mevlevîlik aynı şekilde, hepsinin târihi yapılabilir.

— *Sizin tezinizin muhtevâsı tam olarak neydi hocam?*

— Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, eserleri, görüşleri. Enstitü yılları böyle geçti. Fakülte olunca ilmî çalışma lazım. Doktora tezimi tercüme etsem de yine ayrı bir çalışma lazım. Elde hemen hemen hiçbir şeyim yok yeni çalışma olarak. Bir tek 1981 yılında 3-4 tane Fransızca'dan tercüme ettiğim tasavvuf ile ilgili Abdülvâhid Yahya'dan (René Guénon) makâle tercümesi var. Fakülte olunca "önce nereden başlarız" dedim, vahdet-i vücûd risaleleri var. Oradan vahdet-i vücûd ile ilgili fikirleri inceleyelim, dedim. Bir risalenin elde edilmesi kolay değil, bugünkü gibi mikrofilm servisi süratli değildi. O sıralarda rahmetli Selçuk (Eraydın) beyin bir arkadaşı Ahmed Avni Konuk beyin Osmanlıca el yazısıyla *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*'ni defterler halinde göndermiş. Selçuk bey derse gidecekmiş, bana bir defter verdi, baktım, tam benim istinsah ettiğim, mikrofilm sipariş ettiğim konular. Yani vücûd, adem, vahdet-i vücûd, vücûd mertebeleri. "Hadi" dedim, "Sen derse git, ben senin kaldığın yerden

daktiloyla yazayım, hem de okumuş olayım”. Ağır yazarım daktiloda, 45 dakikada azami 1.5 sayfa yazabildim ama kitap enteresan. Hadi 1-2 defteri de ben yazayım, dedim. Onları aldım. Anlaşıldı ki bunları okuyup yeni harflerle yazarsak, vahdet-i vücûd, merâtib-i vücûd konuları anlaşılacak. Defterler çok olduğu için başka arkadaşlara da verdik. Ancak gelen yazılarda çok okuma hataları çıkıyordu. Meselâ “O emir”, “Evâmir” diye okunuyor. Nokta yanlış yere konunca anlam çıkmıyor. Bunu yeni baştan ciddi çalışmak lazım, yoksa bu ilk süratli yazış kimseye yaramaz, bir de yayılırsa yanlış okunduğu fark edilinceye kadar yanlış fikirler beyan edilebilir. Birinci ciltten başladım, yazdığım kısımlar vardı. Selçuk beyin yazdığı var, bir mi, iki mi, her ciltte böyle. Elime lügatı alıp Arapça’sını, Osmanlıca’sını okuyup yazmaya başladık. Selçuk beyle günde ne kadar yapabilirsek. Yeni harflere yazımı bittikten sonra iki seneye yakın yayına hazırlama ve yayınlama safhası sürdü. Veriyorsunuz, yanlış dizgiler geliyor. Düzeltiyor, kurşun dizgi. Oradan matbaaya. Matbaa o gün kalabalık oluyor, ertesi güne kalıyor. Rica ediyoruz şurasını düzeltin diye. Mesela önsözünü dört kere mi tashih yaptım. Ondaki sonraki ikinci ciltte bilgisayarın iptidai şekline geçtik.

Şunu da anmak isterim. Neyse hazırladık, basılacak, kim basabilir? Üniversiteye versek çıkmayabilir. Sonra vakıftan çıkacak olursa, o zaman İbn Arabî’nin eserini basarız, basmayız gibi laflar olabilir.

Selçuk bey: “Nisan ayı mı, Mayıs ayı mı, bilmiyorum, bir yerden para bekliyorum, gelirse kendim bastırabilirim”, dedi. Çünkü böyle bir şeyin hayır olacağını, o kitabı hayırına bastırabileceğini bilen insan sayısı da az o zamanlarda. Mesela yüz kişiye öğle yemeği verebilir, bin kişiye verebilir. Fakat “o masrafı gel de şuradan biraz kağıt alalım veya bilgisayar alalım da yapalım” deseniz ona “yok” derler.

Neyse Selçuk bey parasını bu işe zihninde ayırmış. Para geldi, bastırıyoruz. Zaten geri dönecek para. Ama kendini bağlamayacak, gittiği yayınevinden geldi, gelmedi derdi yok. Gelirse ne âlâ. Büyük bir zengin değilken bir cildini bastırdı. Bir özel yayınevi, Dergâh Yayınevi “bu şartlarda basarız, bütün baskı parası size ait, şöyle bir şekilde de paranızı veririz”, dedi. Yani o günkü para ile 1 milyona mal olmuşsa, sattıkça her kitaptan şu kadar, şu kadar veririz, şeklinde. Ama zaten para da beklenmiyor. Ve o sayede kitap gün yüzüne çıktı, duyuldu. İkinci cildini bizim fakülte vakfı basabiliriz dedi. İkinci cilt basıldı. Birinci cildiyle beraber satılmış oldu. İlgi çekmiş, ilgilenenler olmuş. “Kitap satılıyor” dediler. Yaz tatilinde baskısı bitiyor, tekrar istek alıyor, tekrar basılıyor. Kitabın bir cildini alan, diğerlerini de alır. Hakikaten sattığı için, -büyük

satma değil ama diğer satmayan kitaplara göre sattığı için- onun devamı geldi, yeni baskıları yapıldı. Rahmetli Selçuk beyin teşebbüsüyle, maddî katkısıyla, vaktini de ayırdı işe, mukâbelelerde ikimizin müşterek çalışması oldu. Önsöz olarak araştırma mâhiyetinde, kitabın içine nüfuz etmek bakımından oradan seçtiğim bazı konuları her ciltte işledim, 20 sayfa, 30 sayfa, 40 sayfalık makaleler oldu.

— *Doktora tezine insan çok büyük bir emek sarf eder. Tez de onu yazan kişiye tesir eder, izler bırakır çoğu zaman. Sizde nasıl tesirleri oldu Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretleri hakkındaki tezinizin?*

— İslam ve düşünce târihimizde tasavvufun yerinin ne olduğunu daha iyi hissettirdim. Bir de tezin şunu verdiğini hissettim, bir insan dini öğrenmek isteyebilir ama mesleği bakkal olduğu, mühendislik olduğu için fazla öğrenemez. Burada ise araştırma yaparak öğrenebiliyorsunuz. Ayrıca öğrendiğiniz şey, size dinin farklı yönlerini, zâhirinin ötesindeki mânevî yönlerini öğretiyor. Zihninizde yeni pencereler açıyor. Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretleri söylemiş, Mevlânâ söylemiş, İbn Arabî hazretleri söylemiş. Bunlardan dinin özünü anlamak mümkün. Diğer taraftan mesela “İni’l-hükmü illâ lillâh” (hüküm sadece Allah’a aittir) âyetinden yanlış hüküm çıkarıp anarşi yapamazsınız. *Mesnevî* okuyan bir derviş “böyle bir âyet varmış” deyip anarşi yapmaz.

— *Hocam, mûsikîye alâkanız hakkında biraz daha bilgi verseniz?*

— Hocalarımız arasında mûsikî çok zayıftı. Derslerimizin arasında mûsikî (müzik) vardı ama hocalarımızın bu yönü çok zayıftı. Mûsikîde yeni bir öğretmen var, fakat öğretmen tasavvuf mûsikîsi ya da dinî mûsikî bilmiyor. Çünkü batı konservatuarından mezun olmuş. Ya da eğitim fakültesinin müzik bölümünden mezun olmuş. Bunlar arasında ilâhî bilen Mevlevî âyini bilen yok. Bizlere de programda o söyleniyor. Bunun yanında öğretilmesi gereken marşlar vesaireler de var. Öğretmenin birisi keman çalıyordu, hatırımda kalmış. “Size kemanla bir ezan okuyup dinleteceğim” dedi. Fakat dinleyemedik. Bir türlü fırsat olmadı. Türk müziği biliyor anlaşılabilir. Şimdi öğle ezanı başka makâmdan, ikinci başka, akşam başka diye herhâlde bize örnekler verecekti. Ortaokul sonlarıydı herhâlde. Bir hoca da bayandı, o da “nota olursa öğretebilirim birkaç ilâhî” dedi. Buna da imkân olmadı. Şu mânâda Farsça hocamız merhum Arif Yetik hoca özel müzik hobisi olan bir insandı. Nitekim ailesinden de müzisyenler varmış. Oğlu da keman çalardı. Öğrenciler “hocam yorulduk, biraz ilâhî okuyun” deyince, “evladım dersimiz Farsça” derdi. Ama ısrar edince de “peki o zaman okuyayım” derdi. O da bizde alışkanlık haline geldi.

O zamanlarda Konya'da hiç duymadığımız ilâhîleri bu hocamızdan dinlemiştik. Sonra Arif Yetik hoca broşür halinde 15 kadar ilâhîyi, notasıyla birlikte neşretti. Epeyce mûsikî bilgisi vardı hocamızın. İşin ehli birisiydi. Farsça hocasıydı. Aile olarak mûsikîyle ilgilenmişler. Mûsikî bakımından bize tesiri oldu diyebilirim.

1959-60 yıllarında yanılmıyorsam, Konya'da Türk Mûsikî Cemiyeti kurulmuş. Arif hocanın yeğeni ve bizim matematik hocamız Raşit Yazgan iyi ud çalarmış, gençliğinde kuyumcu imiş, bunlardan başka tambur çalanlar da var ama onları tanımıyorum. Kanun çalan vardı, Memduh beydi herhalde. Onlar açmışlar bu mûsikî cemiyetini. Ben İmam Hatip Okulu'nu bitirdikten sonra lise fark dersini verirken bir yılı boş geçirmeyeyim diye cemiyete kaydoldum ve ney dersine başladım. 1-1,5 sene kadar neyle uğraştım. Öğrendiğimi söylediler. Öğreten, kendisi de bir sene evvel başlayan bir kimse. Kimden öğrendi bilmiyorum. Belki Konya'da ney üfleyen başka yaşlı insanlar vardı, eski kültürden gelen. Yeni öğrenmiş bir gençten ney dersleri aldık. Böyle müzik hobisinin doğmasına sebep olan Farsça hocası, sonra matematik hocasının o cemiyette oluşu önemliydi. Biz de ilk defa duyuyoruz. Böyle insanlar bilgilerini yahut sanatlarını herkese göze çarpacak şekilde söylemiyorlar. Yani gerektiğinde ortaya çıkarıyorlar. O dernek kurulunca belki de Türkiye'nin kültürel atmosferine katkı sağladı. O zamanlarda Türk müziği konservatuarlarda okutulmuyor, yasak. İşte böyle özel dernekler yürütüyor. Nitelik dinledim, Arif Bey Hoca'nın yeğeni anlatıyor. Konservatuara gitmiş, ortaokul bir ya da ikide. Bir gün koridorda giderken piyano görmüş. Henüz o müzik âletini tanımıyormuş, ama tuşlarına dokunmuş, bilmediği bir alet. "Üsküdar'a giderken diye bir şey çaldım" diyor. Beni disipline verdiler. Niye Türk müziği çaldın, diye. "Burası Türkiye" demiş. "Yasak!" "Türk müziğinin yasak olduğu yerde okumam!" "Bunun üzerine konservatuarı bıraktım" diyor. Yani böyle ilk hâtıralarımız, mûsikîye karşı duyduğumuz ilgiler, hem şoke edici taraflarıyla hem de zevkli taraflarıyla önümüze çıkmış oldu.

Türkiye'de, Türk okulunda, Türk müziğinin yasak olması şaşılacak bir şey. Türk müziği eğitimini alan kimse, Batı müziğine ilgi duymaz, diye bir endişe söz konusu. Böyle bir atmosferi çocukken bile hissediyorsunuz. "Disipline verdiler beni bıraktım" diyor. Şu an Türk müziği konservatuarı kuruldu. Hem Türk müziği, hem de Batı müziği konservatuarı var. Kendi müziğimizin yasaklanması mağlup olduğumuz anlamına geliyor. Türkçesi budur. Yoksa batı müziği üstündür anlamında değil. "Gâlibin müziği gâlipdir" anlamı çıkıyor. Tabii öğreniriz her şeyi öğreniriz. Öğrenmekte hata yok da, bizimkinin yasak olması şaşıla-

çak bir şey. “Yegâne odur” dersek olmaz. Türkçenin yasaklanması gibi bir şey. Bugün Türkçe öğrenmek yasaklanmıyor ama, “tek başına Türkçe hiçbir işinize yaramaz” deniliyor. Neyse şimdilik ikili müziği kabullenmiş durumdayız, ama “Türk müziği her an kapı dışı edilebilir.” endişesi her zaman söz konusu.

— *Tekrar üniversite yıllarına dönsük, o yıllarla ilgili başka hatıralarınız var mı acaba?*

— Fakülte ikinci sınıftaydım, Fransızca kursuna başladım. O zamanlar babamın gönderdiği para yetiyordu. Sonra erkek kardeşim de üniversiteyi kazanınca gönderdiği parayı ikiye bölüp gönderiyordu. Yani maddî sıkıntı başlamış oldu. O günlerde hem fakültede okuyup hem de iki üç vakit namaz kıldırarak arkadaşlarımız vardı. Yani bazı cemaati çok olan camilere iki imam atanıyordu. Kardeşim de üniversiteye başlayınca benim bir çare düşünmem gerekti. Böyle bir imtihan açıldı. Doktor Lütfü Doğan Ankara müftüsü. “Ne istersin, hangi imtihana girmek istersin?” diye sordu. “Siz okuyorsunuz, aslında sizin için vâizlik daha iyi” dediler. Bana vaaz etmem için bir konu söyledi, “konuş” dedi. Konuşunca, “Sen bu sesle cemaati uyutursun” dedi. “Hocam, benden vâiz olmaz” dedim. Hacı Bayram Camii’nin arkasından bir camiye vazifelendirdiler. Dedğim gibi, hiç hayatta tecrübem yok cami görevliliği hususunda. Üç seneye yakın bu görevi yaptım.

Bunları anlatırken yine müzikle ilgili bir hatıram canlandı. Başka bir camiye nakledildik. Caminin adını tam hatırlamıyorum. Selçuklu camilerinden, basık minareli, tam Selçuklu tarzı bir yapıydı. Müezzin, bir ayağı aksak genç bir çocuktuktu. Bir gün elinde bir kitap vardı. “Ne o” dedim. “Yarın müzikten imtihan var da ona çalışıyorum” dedi. Haziran sıcağı, Selçuklu sokağı, her şeyiyle Selçuklu zamanında olduğunuzu hissediyorsunuz. Aksak ayaklı müezzinimiz imtihanla ortaokulu dışarıdan verecek. Müzik kitabına şöyle bir baktım. Hayret ettim. Bir müezzine bir de müzik kitabına baktım. Müthiş bir çelişki. Bizim müziğimizle zerrece alakası yok. İtrî’nin en azından bir salâsını öğrense neyse. Ama müezzin ve Batı müziği hiç yakışmamıştı. Yani müezzinin bu işten kazanacağı bir şey yoktu. Türk toplumundaki çelişkiyi ifade etmek için söylüyorum bunu. Neyse o üç senelik dönemde dediğim gibi vâizlik yapmadım. Bâzen iki vakit, yerine göre beş vakit kıldırarak göreve o şekilde devam ettim.

— *Fakültedeki hocalarınız kimlerdi?*

— Ankara’da, hocalarımızdan Suut Kemal vardı. Neşet Çağatay vardı. Gençlerden Said Hatipoğlu asistan o zamanlar. Fransızca hocası bir Fransız’dı. İngilizce hocasına Mr. Cordan diyorlardı. Hukuk Fakültesi’yle komşuyduk. Biz

mezun olduktan sonra fakülte yeni binasına taşındı. Daha çok hukuk fakültesinin yemekhanesini ve kantinini kullanıyorduk. Eski Ankara'nın yeri tam üniversite muhitiydi. Şimdi de öyle sanıyorum. Ama ilk zamanlar yoktu, boştu oraları. Şehir dışı gibiydi Hukuk Fakültesi'nin bulunduğu yerler. Tiyatro, spor pek yaygın değildi. Futbol maçlarının adı bile geçmezdi. Basketbol da öyle. Yeni gelen filmler olurdu Fransız kültür merkezine. Sanat târihine ilginim vardı. Suut Kemal hoca Sanat Târihi hocası o zamanlar. Yani hocaların da tesiri oluyor. Mûsikîye ilginim vardı derslerden. Said Hatiboğlu hoca genç asistan, Kur'an-ı Kerim derslerine geldi. Biraz mûsikî bilgimiz oldu. Tük müziğinin kitaplarda yer almadığı, yasak olduğu dönemlerdi. Özal zamanında yüzde elli girmeye başladı kendi mûsikîmiz kitaplara. Edebiyat kitaplarında Yahya Kemal'den başka şâir yoktu. Tasavvuf dersi vardı. Ama seçmeliydi. Âgâh Çubukçu hoca o yıllarda doçent oldu zannediyorum. Bahriye Üçok vardı İslam Tarihi'ne girerdi.

Dördüncü sınıftayken yurt dışına doktora yapmak için öğrenci gönderilecekti diye duyduk. Ankara İlahiyât'a da kontenjan verilmiş. Hüseyin Gazi'nin (Yurdaydın) gayretiyle yeniden yurtdışı doktora imkânını elde edebilmiş İlahiyât Fakültesi. Mezhepler Tarihi'nden girdik. Fransızca kursuna devam ettiğim için Fransa'ya gidecektim. Hüseyin Gazi hoca bizim elimizden tuttu böyle bir imkân sağladı. Her sene ilahiyata 10 kişilik yurtdışı burs imkânı sağlanıyormuş, ama bu kullanılmıyormuş. "Bunu yeniden ben açtırdım" dedi. Burs ve yurtdışına gidişi Yurdaydın hoca açmış oldu.

— *Tasavvuf alanı hususundaki görüşleriniz?*

— Tasavvuf alan olarak önce Mezhepler Tarihi anabilim dalı bünyesindeydi. 1992'de anabilim dalı oldu. İhtiyaç da vardı. Çünkü alan çok geniş. Yapılan çalışmalara bakıyoruz, çok muazzam çalışmalar ortaya çıkıyor. Çok geniş bir kültür coğrafyası tasavvuftan beslenmiş. İslam Felsefesi'nin bir alt branşıymış önceleri. Diğer ilahiyâtlardaki arkadaşlarımızın çalışmalarını da görüyoruz tasavvuf alanında. Alanın büyüklüğünün anlaşılması açısından katkı sağlıyor diye düşünüyorum. Daha önce genel araştırmalar yapılırken, şimdilerde daha çok özel çalışmalara yöneldiğini görüyoruz araştırmacıların. Belki daha sonraları ihtiyaç olacak, farklı çalışma alanları olacak. Mesela Tasavvuf Edebiyatı, Tasavvuf Tarihi veya Tasavvuf Felsefesi vs. Ama şimdilik daha yeniyiz. Konu olarak 30 senelik filan. Anabilim dalı olarak daha yeni. Nihai sözü yaptığımız çalışmalar ortaya koyacak. Çok daha fazla ve kaliteli araştırmacılara ihtiyaç var. Yabancı dili kuvvetli, Arapça'sı, İngilizce'si, Farsça'sı olan araştırmacılara ihtiyaç var. Bu ilim dalının İslam ilimleri arasında özelliği vardır. Bu alanın

iç dinamiklerine dikkat etmek seviyeyi yükseltir. Öyle oluyor ki dinler tarihi alanıyla ilgili olarak gördüğümüz şeyin tasavvufufla ilgili birçok veçhesi olabiliyor. Bir olay öyle oluyor ki tasavvufi yorum gerektiriyor. Bir Hıristiyan mistiği çok yönlü olarak tasavvuf akademisyenleri inceleyecek. Tıp dünyasındaki bir olayda bile tasavvufun söyleyeceği çok şey olabilir. Yani alan gerçekten çok kapsamlı. Seviyeyi tutturursak bütün dünyadan da araştırmacı çekebiliriz. İdarî olarak da desteklenmemiz lazım. Türkiye'nin, araştırma alanında en iyi olmaması için bir sebep yok. Mesela alan çalışmalarında her ilin kendi çalışma alanı oluşacak. Mesela "İbn Arabî çalışmak istiyorsanız Ankara'ya gitmeniz gerekiyor" denilecek. Ankara bu alanda dünyanın en iyisi olacak. Yani artık uluslararası çalışmalar ve ciddi çalışmalar yapma zamanı. Ve üniversiteler kendilerini dışarı pazarlıyorlar. Dünyaya açılmak gerekiyor. Mesela Sosyal Bilimler, fakültelerde okutulan dersleri ve fakültelerin tanıtımını birkaç dilde yayınlıyorlar. Dışarıdan birisi bakacak, merak edecek belki araştırmak için, eğitim için Türkiye'ye gelecek. Dünyanın ilgisini çekecek çalışmalar yapmak lazım. Kalite yakalandıktan sonra ülkeler arası asistan değişimi de olabilir. Bilimin gelişmesi için imkanlar çoğaltılmalıdır. Fırsatlar iyi değerlendirilmelidir.

— *Tasavvufun güncel konulara ne gibi etkisi olabilir?*

— Tasavvufun bu konulara evvelde çok faydası oldu, şimdi de olmaktadır. Geçmişte yazılmış hangi tasavvufi eseri açıp bakarsanız, şiir, sanat, etikten kopmaz yönleri vardır. "Edebiyâtsiz tasavvuf, tasavvufsuz edebiyât olmamıştır" desek yanlış olmaz. Doğrudan ya da dolaylı etkileşim olmuştur. Günün birinde geçmişteki gibi müesseseleriyle birlikte işler hâle gelirse tasavvuf, her alan için söylüyorum, tesiri yüzde on iken, yüzde yüzlere çıkacağına inanıyorum.

İstanbul'da mesela Yoksullarla Dayanışma Derneği kuruluyor. Dernekler şimdilerde bu işleri yapmaya çalışıyor. Ama bu yanlış, İstanbul'la sınırlı kalıyor. Yoksul yalnızca İstanbul'da yok ki. Tasavvuf kurum olarak işletilirse bu her tarafa yayılmış olacak. Tasavvuf kültürü insan farkı gözetmeksizin herkese lazım oluyor.

Edebiyât Fakültesi edebiyâtın tarihini, yaşayanını anlatabilir. Veya bir konservatuar bir bestekârı yetiştirebilir. Ama bu kabiliyetlerin olup olmadığını keşfettiremez insanlara. Bunu tasavvuf yapabilir. Herkeste ortak yön olan "öz"den yola çıkılarak herkese hitap eder tasavvuf. Evrensel bir yönü vardır bu tarafıyla. Herkese bir değişik şekliyle hitap eder. Kiminin şiir yönü, kiminin müzik, kiminin daha başka. Mesela bir Mevlevî dedesi İsmail Dede Efendi,

Mevlevî, derviş, kâbiliyetli birisidir. Belki mûsikî kanalından tekkeye ilgi duymuştur. Annesi istemediği halde tekkeye gitmiştir.

Kadınlarla ilgili olarak ise iki yön vardır. Batılılaşmadan gelen bir yön, bir de geçmişten gelen yönümüz. Aslında tasavvufta kadın erkek ayrımı yoktur. Nasıl Kâbe’de beraber ibâdet ediyorsa. Nasıl aynı mescitte namaz kılınyorsa, nasıl baraberce savaşa gidiliyorsa, herhangi bir ayrım söz konusu değildir dinimizde. Tasavvuf için de aynı şey söz konusudur. Çünkü; ruhun dışısı erkeği yoktur. Tasavvuf insanın ruh yapısına, kalbine hitap ediyor.

— *Efendim! Mürşid-i kâmiller var. O kadar da çok şeyh efendiler var ki, hakikisi, sahtesi çıktı. Pekiyi, mürşidin vasıfları, alameti, nişanı neler olacak?*

— Eğitilen ile eğiten arasında ilişki her zaman olmuş ve olması gerekir. Çocuk babasını dünyanın en kuvvetlisi biliyor. Eğitimde antrenörün söylediği en doğru oluyor. Maça çıkarken onun dediği yapılıyor. Yanlış olsa da, eğitimi alan, eğiten kimsenin kendisinden üstün olduğunu kabul etmelidir.

Niyâzi Mısri: “Hakikat ehlinin yoktur nişanı” diyor. Gerçek mürşidin nişanı, alameti yoktur. “Nişanı yoktur” deyince, o zaman nişanı olanları geçmek zorundayız. “Efendim sakalı şu kadar olacak, sarıgının uzunluğu şu kadar olacak, dış görünüşü şöyle olacak” gibi şeyler gerçeği örten ve yanıltıcı olan şeyler. Mârifet dış görünüşü yansıtan şeylerde değildir. Mevlânâ ve Hüsameddin Çelebi beraber oturduğu sırada biri geliyor. Kendi köylerine bir şeyh gönderilmesini istiyor Mevlânâ’dan. “Başsız kaldık” diyor. Mevlânâ da birine haber salıyor. “Filana söyle falan tekkeye şeyh lâzım oldu, gitsin!” diyor. Hüsameddin Çelebi biraz şaşkınlıkla bakmış. Mevlânâ anlamış tabii Hüsameddin Çelebi’nin bu hâlini. Ve şöyle demiş: “Onlar bizden şeyh istedi, derviş isteseydi senle ben giderdik”. Allah dostları bir nur gibidir. Onları fizik gözülle göremezsiniz. Yani fizik gözülle, zâhiriyle göremeyiz. Onlar kendilerini de açıkça ortaya koymazlar. Bana bir hadîsi hatırlatıyor bu olay. Bir zât geliyor, peygamberimizi arıyor, Hz. Peygamber bu arada su dağıtıyor. “Kim bu kavmin efendisi?” deyince, çok değişik bir cevap belki; Efendimiz: “Seyyidü’l-kavmi hâdimuhüm” (Kavmin efendisi, onlara hizmet edendir) diyor. Yani “benim” demiyor. Hiçbir mürşid-i kâmil de, “ben mürşidim, ben şeyhim” demez. Kendilerini târif etmezler. Yani “Hakikat ehlinin yoktur nişanı”. Çok azdır böyle insanların sayısı. Herkese imam deniyor ama İmâm-ı A’zam bir kişiye deniliyor. Mürşid-i kâmil de birkaç tanedir belki. İşin içine şekil girince, kıyafet, belli davranışlar girince öz kayboluyor. Aslında en önemli özellik kul olmaktır. “Abdühû ve rasûlüh” deniliyor, değil mi? Kulluk en üstün makâm. İnsan-ı kâmillerin hepsi bunun farkındadır.

— *Hocam şiirle ilgileniyorsunuz. Bu ilginiz ne zaman, nasıl başladı? Şiir hususunda söyleyecekleriniz nelerdir?*

— Fransa'da tez yaptığım sıralarda tezimin gerektirdiği ölçüde Fransızca, Arapça, bâzen Türkçe kitaplar okuyordum. Bâzen ilâhîlerden bâzen gazellerden gördüğüm kadarıyla ilgimi çekti. Şiirle ilgilenmemiş mutasavvıf neredeyse yok gibidir. Yani çoğunluğu ilgilenmiştir. Mesela Türk tasavvuf şiirinde gördüğümüz, sevgili, dost, yâr gibi terimler bir başkası tarafından kadın olarak anlaşılırken tasavvufta peygamber efendimizi veya Allah Teala'yı kastetmiş olabiliyor. Bazen şeyhini de kastetmiş olabiliyor. Tasavvufi şiirlerde derinlik gördüm. Bir lâf söyleyeceksiniz ve dört objeyi de birden kastedeceksiniz. Bunu Su Kasîdesi'nde gördüm. Net olarak önüne çıktı. "Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlare su" derken. "Kim bu denlü tutuşan odlara kılmaz çare su". Gazelin nesip bölümünde sevgiliyi kastediyor. Fuzûlî âşık, sevgilisini kastediyor. Okuyan bunu kadına yorabilir, edebiyâtın güzelliği, kasidenin sonuna bakıyorsunuz doğrudan peygamberimizi övüyor. Şiirdeki sembolizm önemli. Tekke ne demekmiş, sâkî ne demek, şarap ne demek, tasavvuf şiirine vâkıf olan insanlar anlayabilir. Sembolleri anlamak gerekiyor.

— *Efendim! Gençliğin yetişmesinde tasavvufun rolü nedir?*

— İnsanların bakış açısı çok farklı. Herkesin ilgisi farklı yönde. Gençlik için de aynı şey söz konusu. Kiminin mûsikîye ilgisi var, kiminin mimariye. Her alanda hitap edebilecek seviyede olmamız gerekiyor. Kendi kültürümüzü verebileceğimiz alanlar söz konusu olursa yabancılaşmaktan kurtulabiliriz. Bir yerde boşluk varsa onu gencimiz başka şeyle dolduruyor. Müesseseleşmiş bir toplum olursak, milli kültürümüzü anlatabilirsek, insanımızın ihtiyacını gidermiş oluruz. Tasavvuf eskiden müesseseleriyle birlikte mevcuttu. Mesela mühendis ama müzikle ilgileniyor. Bizim geleneğimizde tekke muhiti çok zengin. Birikim olarak söylüyorum. Toplumun çoğunluğu tasavvufla ilgileniyordu. Tasavvuf müesseseleriyle birlikte vardı.

— *Şu an nasıl?*

— Şu an böyle değil. Aydınlar nereye çağırmışsa toplum oraya kaymış. Amerikan'sa Amerikan, Fransız ise Fransız. Aydınlar hangi kültürü taşıyorsa öyle olmuş şimdi.

— *Geçmişte diyorsunuz entelektüel kesimin çoğu tasavvufla bir şekilde ilgilenirdi.*

— Entelektüelden kastım târihle, edebiyâtle, müzikle vb. dallarla ilgilenenlerdir. Osmanlı hâdisçilerinin % 70'e yakınının tasavvufla ilgisi var diye zannedi-

yorum, Sadık Kılıç'tan duymuştum. Aleyhtarlık söz konusu değildi. Mevlânâ, İbn Arabî gibi şahsiyetler yüksek kültürün ürünleri. Yükseliş ise bu gibi şahsiyetlerden geçiyor. Yüksek tasavvuf kültüründen geçiyor.

— “*Tasavvuf havassın işidir*” sözünü nasıl buluyorsunuz?

— “Havas” yanlış anlaşılıyor bizde. “Aydın” demek “havas” mı demek? Eski kültürümüzde bir terzi, bir demirci “havas”tan olabilir. Pekâlâ o devrin aydın sayılabilirdi.

— *Tasavvuf araştırmaları hususunda neler söylemek istersiniz?*

— Tasavvuf, araştırma alanında yeni sayılır. Bilhassa İlahiyât fakülteleri çoğaldıktan sonra arttı. Daha evvel birkaç yüksek lisans, doktora tezleri vardı, bunların basılanları oldu, basılmayanları var. Bir artış oldu. Konunun muhtevası da zamanla belirleniyor. Önce aynı tipte gibi oluyor, derken zenginleşiyor. Yani yeni olduğu için bu ilginin bu zenginliğin olması hayra alamet. Tasavvufi araştırmalarda iki yön var: 1. Geçmiş tam tespit edebilmek. Bu safhada tek tük de olsa başarılı olunabiliyor. 2. Telif yazabilmek, o mutasavvıfların işi. Tevekkül hakkında bir mutasavvıf geçmişte güzel bir risale yazmış olabilir. Ama araştırmacı bu konuda iyi bir telif yapabilir mi? Çünkü kendisi mütevekkil olmayan insanın tevekkülden eser yapması zor.

Bir kere tasavvufta anlatılanların ne olduğunu içinde olmayan bilmiyor. Araştırmacı olarak içinde değil, bir mutasavvıf gibi fenâ fillâh konusunda fikir söyleyebilir miyiz? Mevlânâ gibi bekâ konusunda söyleyebilir miyiz? Hatta tevekkül konusunda bir şey söyleyemeyiz. Sûfi, esmâdan birisini çekip onun verdiği keşf alanında gördüklerini yazıyor. Biz hiçbirini görmemiştik. Onun için, o alanda faydalı olamayız, araştırma alanında faydalı olunabilir. O da iyi bir seviyeye çıkabilir. Mesela İbn Arabî'nin eserleri hakkında, ilmi basımları, tercümeleri gibi çalışmalar yapılabilir. Çok iyi bir tercüme beklenmeyebilir.

Ahmed Avni bey, kendisi Mevlevî, Mesnevî okumuş şeyhinin huzurunda. Eski âdet öyle, ondan sonra yazıyor, kendi ilaveleri de var. “Şârihler şöyle demiş” diyor, yani ben de şunu söyleyebilirim demiyor, mütevazı davranıyor. Biz daha şanssız ona göre. Fenâyı bilmiyorsun, orda bir şeyler söylüyor, onu tam biliyoruz.

— *Modern dünyada tasavvufun ve tarikatların etkili olduğu kanaatinde misiniz?*

— Tabii. Bir fıkıh kitabını okuyarak Müslüman olunmaz. Çünkü fıkıh kitabı

bir Müslümanın nasıl hareket edeceğini anlatan kurallar manzumesi. Yani sadece inanan insana hitap ediyor. *Mesnevî* ise ahlâkî hikayeleriyle, nasihatlarıyla inanan, inanmayan herkese hitap ediyor.

Meselâ *Mesnevî* “abdest şöyle alınır” demiyor, “abdest aldığımda elini yıkarsan şunu yapmış olursun” diyor ve orada bir yorum getiriyor. Abdest alan diyor ki: “Bunu hiç düşünmemiştim”. Dinle ilgisi olmayan gayr-i Müslim: “Demek ki Müslümanlar abdest alırken bunları yapıyor, ben onları banyo yapıyor zannediyordum” diyor.

Günümüzde yaşayan, zevkini *Mesnevî*’den, İbn Arabî’den, Yunus Emre’den, Niyâzî Mısırlı’den, Eşrefoğlu’dan alan insanlar, bu zevkle İslamiyet’i anlatınca karşısındaki yabancıya tesir ediyor. Ama kelam ilminin bütün ince meselelerini bilen kimseyi yabancı biri dinleyecek olsa, “ihtisas sahibi, fena değil”, diyor, “probleme çözüm bulunmuş” diyor. “Zaten Müslümanlar böyle açık bir kapı bulurlar, başka yere giderler, o da buradan tutturmuş” diyor. Aklını takdir ediyor, ama “ben de bundan dolayı Müslüman olayım” demiyor.

Fıkıhta bazı meseleler vardır. Meselâ karısını boşamakla ilgili, “bu eşekten inersen karım boş olsun” demiş. Bir müddet sonra inmesi lazım. Karısını boşamak için de bir sebep yok. Bir hoca bulmuşlar, çözüm yok. Müftüye gitmiş, müftü: Eşeği ağacın altına getir, oradan ağaca çık, ağaçtan in! Demiş. Böylece eşekten doğrudan inmiş olmayacak. Fıkıhta bunu okuyan bir gayr-i müslim Müslüman olmaz.

— Yurt dışında kaldığınız süre içerisinde tasavvufun rolü ile ilgili izlenimlerinizi anlatır mısınız?

— Doktora sırasında bir buçuk yıl Arapça derslerine gittik. Fransa’ya gidişimin dördüncü ayında “hem Arapça’mızı, hem Fransızca’mızı ilerletelim” deyip Şark Dilleri Okulu’na yazıldım. Derslerde, Cuma namazlarında gördüğüm birisiyle karşılaştım. Adı Hâmid Valsan idi.

Asıl ismi neydi bilmiyorum. Ben Hâmid diye biliyorum. Derslerde karşıyoruz. Bir gün Muhammed Hamidullah bey seminerinde, yani odasında yaptığı seminerde “Niçin Müslüman oluyorlar?” konusunu ele almış. Dedi ki: “Avrupa’da Müslüman olmuş René Guénon gibi kişiler var, onun takipçileri var, tasavvufî kitapları okuyorlar”. Ben ismini pek anlayamadım. Seminerden sonra sordum, tahtaya René Guénon diye yazdı. Yazılışını not ettim. Sonra kitaplarını bulmaya başladım. Meğer Hâmid Valsan’ın babası Michael Valsan gençliğinde diplomat olarak Paris’e gelmiş, Romanyalı, René Guénon ile irt-

batı ve mektuplaşması olmuş, birinci eşinden çocuğu da Hâmid Valsan, benim sınıf arkadaşım. Babasıyla iki üç kere görüştüm. Birinde yemeğe çağırdı. Üçümüz birlikte yemek yedik. Doktora talebesi olarak aradığım, sormak istediğim şeyler oldu, sordum. Yani Arapça'dan bir kelimeyi Fransızcaya tercüme edememişsem onu sordum arkadaş vasıtasıyla.

Gelenekçi ekolün bazı kitap ve dergilerini topladım, okudum. Bunların bir çoğunun Müslüman olduğunu öğrendim. Meselâ *Yirminci Asırda Bir Müslüman Veli* diye Türkçe'ye de tercüme edilen Martin Lings'in eserini hatırlıyorum. Benim doktora tezimden evvel basıldı, 1970 veya 71 olabilir.

— *Tasavvufun yanlış yorumlanması problemi hakkında neler söylersiniz?*

— Tasavvufun konuları üst konulardır. Yunus'a bir ara Marksist dediler, hümanist diyorlar. Yunus da: "Bir garip ölmüş diyeler...Şöyle garip bencileyin" diyormuş. Fakirin halini anlatıyormuş. Kendilerine pay çıkarıyorlar. Parçacı yaklaşıyorlar. Yanlış yorumluyorlar. Tasavvufun farklı anlatışı, esprisi var burada. Kültürler arası bir kelime paralelliği yok. Bir Yunus, bir Mevlânâ yanlış anlaşılmaya çok müsait bir fikir ortaya koymuş olabiliyor. Yani herkes sahip çıkıyor ama herkes kendine göre yorumluyor. Kastedilmeyen sonuç da çıkabilir. Tevhid konusunda, tevekkül konusunda, Allah aşkı konusunda, kaza kaderde durum böyle. Tasavvuftan çalışan bir kimseye tavsiyem, farklı mistik veya felsefî ekollerle karşılaştırma yapmadan sadece tasavvuf ne diyor, o konuda araştırma yapmaları. Bunda da klasik eserlerden ve şârihlerden istifade yoluna gidilmeli öncelikle. Malzeme olarak ne var, önce onu bilmeli. Uzaktan bakarak, şurada şu denmiş diyerek benzetmelere gitmek yanlış sonuçlar doğurabilir. Massignon'un Hallâc-ı Mansûr hakkında 5 ciltlik çok geniş bir çalışması var. Okuyanlar ve alanla ilgili olan kişiler şunu söylüyorlar: "Bir Hallâc var, bir de Massignon'un Hallâc'ı var". Yani bildiğimiz Hallâc'dan çok farklı. Massignon'un Hallâc'ı bizim tanıdığımız Allah'ın evliyası Hallâc değil. Onun için bizim öncelikle tasavvufta kendi malzememizi iyi tanımamız gerekiyor. Bir din sosyolojisi, din psikolojisi, din felsefesinde de konular net bilinmeyince yakıştırmalar oluyor. Batı terimlerini tam bilmiyoruz.

— *Hocam! Fenâ bir tasavvuf terimidir. Ama bunu sadece alanla ilgilenenler anlayabiliyor. Daha değişik yerlerde farklı şekillerde kullanılabilir mi? Yani kendine ermek, içselleştirmek gibi yeni kelimeler kullanılıyor. Psikolojinin terimlerini kullanarak daha çok kişiye ulaşabilir miyiz?*

— Mutasavvıflar yaşadıkları hâli en iyi anlatabilecekleri kelimeyle ifade etmişler. "Aşk" kelimesi yerine "muhabbet" ve "Hubb" kullanılmış. "Aşk" sarma-

şık demekmiş. Bu aşk hakikaten sarmaşık gibi. Aşk âşığı sarınca “mahvoldum, öldüm” diyor. Şimdi biz bir terimin karşılığını nazariye olarak, lügate bakarak yeni kelimeler kullanıyoruz, ancak onun tasavvuftaki anlamını kapsamaması mümkün değil. Fenâ yerine yokluk kelimesini kullanırsanız ne kadar doğru olur bilemem. O kelimeyi açıklayıcı olarak kullanabiliriz, ana kelimedен vazgeçmemek şartıyla.

— Çok teşekkür ederiz hocam.*

* Bu mülâkatın yapıldığı 2001 ve 2003 yılında, *Mesnevî-i Şerif Şerhi* isimli eserin yayını başlamadığı için o konuyla ilgili soru ve cevap bulunmamaktadır. Söz konusu eserin yayın süreci hakkında I. cildin baş tarafındaki “Takdim” bölümüne bakılabilir (I, s. 11-25).